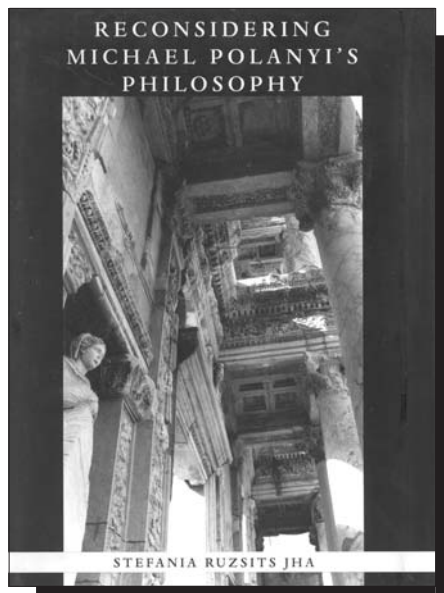

Reconsidering Michael Polanyi's Philosophy

SZÍVÓS MIHÁLY

*MTA K+F Kutató Csoport
Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
1111 Budapest, Stoczek u. 2.
St. épület földszint 15.
szivos@goliat.eik.bme.hu*

**Stefania Ruzsits Jha:
Reconsidering Michael Polanyi's
Philosophy,
University of Pittsburgh Press
2002. Pittsburgh, 318 p.**

© Polanyiana 2003/1 – 2: 185-189

Stefania Ruzsits Jha könyve összegezés két vonatkozásban is. Egyrészt összefoglalás azért, mert a szerző át kívánja benne tekinteni Polányi filozófiai életművét és taglalja annak kiterjeszhetőségét. Másrészt összefoglalás abban az értelemben is, hogy a szerző a művében több mint egy évtizedes kutatásait ötvözi egybe.

A könyv három fő részre és tíz fejezetre tagolódik. Az első részhez egy, a másodikhoz öt, és a harmadik részhez négy fejezet tartozik. Az első rész és egyben az első fejezet Polányi intellektuális életrajzát nyújtja. Ebben szerepel a főbb változásokról, fordulópontokról Polányi életében. Ez a bevezető jellegű szövegrész bizonyos fokig elő is készíti a második nagy egységhez tartozó fejezetek tartalmát az egyes főbb filozófiai gondolatok bemutatásával.

A *Polányi filozófiájának kifejtése* címet viselő második részben Jha az elmélet forrásainak rekonstrukciója során főleg a Polányi által megemlített gondolkodók hatását vizsgálja meg. Nem elemzi viszont a Polányi által

használt főbb kategóriák előtörténetét. A második részt megnyitó, a *Hallgatólagos tudás modellje* c. fejezet elején három modellre – a Gestalt-észlelési, a cselekvésvezérlésű és a szemiotikai modellre – lebontva a szerző áttekinti a személyes és hallgatólagos tudás elméletének kifejlődését. Jha különösen jól mutatja be azt, ahogyan Polányi felhasználta a német pszichológusok által kialakított Gestalt-elméletet. Néhány, a Gestalt-elméletből vett idézet mindazonáltal hasznos lehetett volna, éppen a közelség szemléltetése végett. Ezután Jha a személyes és hallgatólagos tudás elmélete által felvetett főbb problémákat boncolgatja – az elkötelezettség és az intellektuális szenvedélyek szerepét a középpontba állítva. A *Filozófiai gyökerek* c. harmadik fejezetben azokat az erős szálakat vizsgálja, melyek Polányit a fenomenológiai iskolához és Dilthey egzisztencializmusához fűzték. A fenomenológia összefüggésében tárgyalja Rotschild bioszemiotikai elméletét, melyre Polányi hivatkozik. A megtestesülő emberi szellem elméletét pedig e fejezet utolsó pontjában elemzi.

A második részhez tartozó következő két fejezetben – *Kant fényében és Az integráló filozófia elemzése* – olyan problémák kerülnek sorra, amelyek kapcsolódnak a tudományos igazság objektivitásának kérdéséhez. A szerző külön fejezetet szentel azoknak a kapcsolatoknak, melyek Polányi elméletét Kanthoz fűzik. Kiemeli azt, hogy a *Személyes tudás* c. művének publikálása után Polányi visszatér Kanthoz, amikor elméletének továbbfejlesztésén és kiterjesztésén dolgozik. Nemcsak bírálja a német filozófust, hanem át is vesz tőle gondolatokat. Jha e fejezetben ismét, ezúttal részletesebben tárgyalja az intellektuális szenvedélyek funkcióját, miként azt az összefüggést is, amit Polányi a szépség és az igazság között feltételezett. Az ötödik fejezetben, amely a személyes és hallgatólagos tudás elméletének tudományfilozófiai állításairól és pozíciójáról szól, a szerző a tudományos belátás kategóriáját állítja a középpontba. Ezen túlmenően részletesen ismerteti Grünbaum álláspontját a “tudomány standard felfogásáról”, továbbá a Polányival szemben megfogalmazott ellenvetéseit és az azokra adott válaszokat.

A hatodik, *Polányi nézetei Dewey pragmatizmusáról* c. fejezet zárja a második részt. Ebben a szerző Polányinak az amerikai pragmatizmus egyik fő alakjához, Dewey-hoz fűződő viszonyát tárgyalja részletesen. Az amerikai filozófus életművével való kapcsolat ilyen részletességű bemutatása egy kutató számára nem tűnik arányosnak, viszont érthetőnek látszik abban a vonatkozásban, hogy a szerző feltehetően az amerikai olvasó érdeklődését és tájékozottságát tartotta szem előtt. Talán ugyanezt az érdeklődést és érzékenységet kívánta korábban figyelembe venni, amikor a *Személyes tudás* fogadtatásának értékelése során a műben foglalt, vallással

kapcsolatos fejtegetéseket nem minősíti egyértelműen Polányi súlyos hibájának. A hazai szakirodalomban talán elsőként Nagy Endre mutatott rá határozottan erre a problémára, mely jelentősen kihatott még Polányi további munkáinak recepciójára is. A nemzetközi tudományos közösség ebben az időben már egyáltalán nem fogadta megértően tudomány és vallás összekapcsolását tudományos igényű fejtegetésekben. Nem kevesen hangoztatták vallási meggyőződésüket, de még ők is szigorúan betartották ezt a normát és szétválasztották tudományos és teológiai tevékenységüket.

A harmadik részhez, mely az *Újpolányista fejtegetések és kritika* címet viseli, négy fejezet tartozik. Ebben a részben Jha az elmélet lehetséges kiterjesztéseit veszi sorra, valamint kritikát fogalmaz meg. *A hallgatólagos és a kifejezett tudás kapcsolata* c. fejezet fő témája a hallgatólagos tudás alkalmazásának kiterjeszhetősége az orvostudományon belül. Az ilyen célú alkalmazás előkészítése és szorgalmazása a bibliográfia tanúsága szerint a szerző egyik legfontosabb kutatási területe is. Ez a kutatási irány többszörösen is indokolt, hiszen az orvosi képzettséggel rendelkező Polányi maga is hoz fel orvosi példákat. E ponton azonban már célszerű fölvetni a pszichológiai kutatás kérdését. Az orvos-beteg kapcsolat ma már ugyanúgy kutatási téma, mint a figyelem megosztása. Maga az alkalmazás ekképpen főleg a gyógyítással kapcsolatos pszichológiai kutatások széles mezőjébe ágyazva lehet igazán termékeny.

A szerző Polányi elméletén belül keres lehetőséget arra, hogy helyreállítsa a kognitív és az akarati mozzanatok egyensúlyát. *Az intellektuális szenvedélyek előtt: a megítélői magatartás* c. fejezetben ezt az újpolányista újítást a megítélői magatartás markánsabb kiemelésével éri el, mint ahogy az Polányi írásaiban eredetileg szerepelt.

A Polányi problematikus architektonikája. Kritika c. fejezet elején Jha hangsúlyozza, hogy ezúttal már kívülről vizsgálja az elmélet gyenge pontjait. Nem a belső tartalékokból merít – áthangszerelve és nagyobb hangsúlyhoz juttatva az elmélet egyes részeit –, mint az előző fejezetben, hanem külső szempontokat érvényesít. Kritikája teljes mértékben jogos, amikor kiemeli, hogy az architektonika problematikussá válik akkor, amikor az episztemológiai alapgondolat “nemcsak az egész struktúra alapjául szolgál, hanem még annak strukturális mintáját is képezi.”

Az utolsó fejezet az újpolányista etika témakörével foglalkozik. A szerző itt ismét a személyes, de főleg a hallgatólagos tudás elméletének belső tartalékaiból indul ki. A Kanthoz fűződő kapcsolatok kétségtelenül fonto-

sak voltak, de az erkölcsi intuicionizmus és a lelkiismeret problémájának bevonása ugyanúgy indokolt lett volna.

Ruzsits Jha műve szerencsés módon olyan olvasókhöz is szól, akik talán még Polányi egyetlen írását sem vették kezükbe. Az első két fejezet kiváltképpen alkalmas arra, hogy a Polányi-tanulmányokba szóló bevezetésként szolgáljon. A mű bizonyos mértékig kétségtelenül didaktikus, de ez tudatos választás eredménye. Emellett szól az is, hogy az amerikai nagyközönség leginkább csak a *Személyes tudás* c. művet ismeri és ahhoz voltaképpen már szakértőnek kell lenni, hogy valaki átlássa az elmélet későbbi továbbfejlesztéséből adódó lehetőségeket. Jha helyesen mérte fel, hogy nincs még ilyen, Polányi elméletének alapkérdéseivel rendszerezően foglalkozó mű, tehát az elméletet a lényeges változtatásokkal együtt rekonstruálni kell és ezzel az érdeklődő olvasót meg kell kímélni attól a nagyon fáradtságos gondolati munkától, hogy a fejlődés különböző stádiumaihoz tartozó cikkeket felkutassa és egy egységes elméletté integrálja. E vállalt cél érdekében indokolt, hogy a szerző művének több pontján is összefoglalja Polányi ismeretelméleti álláspontjának lényegét. Ugyancsak helyesen mutat rá Jha arra, hogy ez lehet a kiindulópont Polányi etikai és művészeti nézeteinek rekonstrukciójához is.

A mű tanulmányozása során mindazonáltal néhány lényeges tekintetben hiányérzet keletkezik az olvasóban. A legjelentősebbek közé tartozik az, hogy maga a cím is kissé pontatlannak tűnik, mivel nem öleli fel Polányi filozófiájának minden aspektusát, így például a huszadik századi szkepticizmushoz fűződő viszonyát, a felvilágosodásról megfogalmazott kritikáját, politikai és gazdaságfilozófiai nézeteit. Polányi filozófiájáról szólva kétségtelenül teljesen helyénvaló, hogy a személyes és a hallgatólagos tudás elmélete kerüljön a középpontba, de ez korántsem öleli fel a gondolkodói életmű teljes színskáláját.

Hasonlóképpen hiányérzetet kelt az olvasóban az, hogy a szerző nem mutatja be, hogy a pszichológia további fejlődése mennyiben igazolta vissza Polányi közvetlenül pszichológiai indíttatású filozófiájának a központi tételét, és pedig azt a feltételezését, hogy a figyelem fókuszán kívül eső tárgyak, történések emléknymokat hagynak, melyek azután hallgatólagos tudásként szolgálnak. A figyelem mintegy fél évszázada kísérleti pszichológiai kutatási téma, és vannak már idevonatkozó, alátámasztott eredmények. Általában az európai, főleg a német recepció elhanyagolása folytán az elmélet továbbfejlesztésének néhány fontos aspektusáról egyáltalán nem esik szó a műben.

Az emergencia kérdésénél hiányolható annak részletesebb bemutatása, hogy a szubjektum belső rendjének világmodellként való érvényesítése régi hagyományokra tekint vissza. E tekintetben maga Polányi is adós maradt azzal, hogy a különböző változatok között elhelyezze saját elgondolását. Ezen túlmenően szóvá tehető a kritika elmaradása abban a tekintetben is, hogy Polányi nem, vagy csak érintőlegesen tárgyal olyan kulcskategóriákat, mint például a határ, melyek viszont alapvetőek a kiemelkedés problémájának megragadásához.

A források tárgyalása során Jha egyáltalán nem veszi figyelembe Koestlernek Polányira gyakorolt hatását, sőt őt meg sem említi művében. Számos filológiai tény áll rendelkezésre azt illetően, hogy a két írástudó negyedszázados barátsága során erősen befolyásolta egymást. Azt aényt, hogy Polányi a hatvanas évek elején egyik levelében Koestlernek "a mi filozófiánkról" ír, nem lehet figyelmen kívül hagyni. Koestler legjobb és legalaposabb életrajzírója, David Cesarani (Arthur Koestler. *The Homeless Mind*, London: Heineman 1998.), aki számos vonatkozásban igen kritikus Koestlerrel szemben, szintén rámutat arra, hogy kapcsolatuk korántsem csak egyszerű barátság volt.

A kötet végén található bibliográfia erősen szelektív. A szerző nehezen hozzáférhető, mindazonáltal figyelemre méltó műveket is megemlít benne. Nehezményezhető, hogy miközben a magyarul olvasó szerző figyelt arra, hogy a magyar *Polanyiana*ban megjelent saját tanulmányait is megemlítsse, ugyanezen folyóirat több mint tízéves múltjából és szerzőinek terméséből – a magyarországi Polányi-kutatás legjavából – egyetlen egy másik tanulmányt sem talált sem idézhetőnek, sem a bibliográfiába felvehetőnek.

Ruzsits Jha műve magas színvonalú bevezetés a személyes és hallgatólagos tudás elméletébe és ennél fogva Polányi gondolkodásába is. Értékesek az elmélet továbbfejlesztését szolgáló javaslatai is. Főleg e két tulajdonságánál fogva hiánypótló mű, melynek magyarra való átültetése is indokolt lenne. A szerző jó érzékkel talált egyensúlyt a hallgatólagos és személyes tudás elmélete és a Polányi által kiépíteni törekedett rendszer rekonstruálása, az elmélet belső tartalékainak mozgósítása, az immanens bírálat valamint a külső támpontokhoz igazodó kritika között.